

Anselm Turmeda Disputa de l'ase

Versió

d'Albert Mestres i
Marta Marfany

Tast de Clàssics

Fundació
Carulla

Anselm
Turmeda
*Disputa
de l'ase*

Versió
d'Albert Mestres i
Marta Marfany

Tast de Clàssics

Editorial
Barcino

TAST DE CLÀSSICS, 6

Primera edició: novembre 2013
Primera reimpressió: març 2016
Segona reimpressió: setembre 2017

© de l'adaptació, Albert Mestres i Marta Marfany, 2013

© de la introducció, Albert Mestres, 2013

Reservats tots els drets d'aquesta edició:

EDITORIAL BARCINO, S. A.

Acàcies, 15. 08027 Barcelona

www.editorialbarcino.cat

Edició núm. 823

DL B 28.796-2013

ISBN: 978-84-7226-780-0

Disseny: LAMANERA

Imprès: FOTOLETRA, S.A.

Passeig de Sant Joan, 198. 08032 Barcelona

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ	7
DISPUTA DE L'ASE	23
PRÒLEG DE GUILLEM LASE, TRADUCTOR AL FRANCÈS	27
LA REUNIÓ DELS ANIMALS	31
PRIMER ARGUMENT DE LA DISPUTA	48
SEGON ARGUMENT DE LA DISPUTA	51
TERCER ARGUMENT DE LA DISPUTA	58
QUART ARGUMENT DE LA DISPUTA	64
CINQUÈ ARGUMENT DE LA DISPUTA	68
SISÈ ARGUMENT DE LA DISPUTA	69
SETÈ ARGUMENT DE LA DISPUTA	73
VUITÈ ARGUMENT DE LA DISPUTA	75

NOVÈ ARGUMENT DE LA DISPUTA	79
DESÈ ARGUMENT DE LA DISPUTA	84
ONZÈ ARGUMENT DE LA DISPUTA	86
DOTZÈ ARGUMENT DE LA DISPUTA	88
ARGUMENTS DELS ANIMALONS	89
TRETZÈ ARGUMENT DE LA DISPUTA	97
CATORZÈ ARGUMENT DE LA DISPUTA	98
QUINZÈ ARGUMENT DE LA DISPUTA	104
Història de na Tecla i fra Juliot	106
Història de Joan Ester i el Gran Abat	114
Història del prevere de Perusa i Francesc de Nèrnia	119
Història de fra Joan Osset i el mariner	127
Història de fra Francesc Sitges i Nadalet	131
Història de fra Aimeric de Grave	137
Història de Joan Companyó i la Caterina	140
Història del framenor i el frare predicador	144
SETZÈ ARGUMENT DE LA DISPUTA	146
DISSETÈ ARGUMENT DE LA DISPUTA	154
DIVUITÈ ARGUMENT DE LA DISPUTA	159
PROFECIA DE L'ASE	162
DINOVÈ ARGUMENT DE LA DISPUTA	175

INTRODUCCIÓ

VIDA D'ANSELM TURMEDA

La vida d'Anselm Turmeda (c. 1352 - c. 1423) és tan extraordinària i singular com la seva mateixa obra, i l'una i l'altra han desconcertat en certa manera els estudiosos que s'hi han dedicat. De nació catalana, com es defineix ell mateix a la *Disputa de l'ase*, va néixer a Ciutat de Mallorca en una família burgesa. Va començar els estudis de ben petit amb un preceptor sacerdot i es va formar a la Facultat d'Arts de l'Estudi General de Lleida, on van interessar-lo sobretot, pel que sembla, les ciències naturals (l'equivalent antic de la física) i l'astronomia.¹

1. Per a més detalls i confirmació documental, vegeu, entre altres, Agustí CALVET, *Fray Anselmo Turmeda, heterodoxo español*, Barcelona, Estudio, 1914; Martí de RIQUER, «Anselm Turmeda», dins *Història de la literatura catalana*, II, Barcelona, Ariel, 1964, pp. 445-488; i sobretot Armand LLINARÉS, «Introduction», dins *Dispute de l'âne*, París, Librairie Philosophique J. Vrin, 1984, pp. 1-38, d'on he extret la majoria d'informacions. Per a la biografia de Turmeda, cal consultar Mikel de EPALZA, que va estudiar en diferents repeses i traduir al castellà i al català la *Tuhfa*, l'obra en àrab de Turmeda descrita més avall, principal font d'informació biogràfica; vegeu-ne

Sembla probable que, encara durant els estudis a Lleida, ingressés al monestir de framenors de Montblanc, però en tot cas el 1375 pertanyia a l'orde. Ell mateix explica a la *Tuhfa*, una obra que va escriure en àrab al final de la seva vida, en la qual inclou alguns passatges biogràfics, que va passar els deu anys següents estudiant teologia a Bolonya, llavors la universitat més prestigiosa d'Europa, junt amb París. En aquesta darrera universitat potser també hi va estudiar, si hem de creure el que diu la *Disputa* (que, com veurem, no sempre és prou fidedigna).

Després Turmeda va tornar a Mallorca i al cap d'uns mesos, segons pròpia narració a la *Tuhfa*, es va embarcar cap a Sicília i Tunis, on molts dels cristians eren catalans. Sempre seguint el seu relat, al cap d'uns mesos, davant del rei de Tunis Abū-l-'Abbās III i en presència de comerciants cristians convocats expressament, Turmeda va abjurar el cristianisme i va abraçar l'islam. El rei li va concedir rendes i Turmeda es va casar amb la filla d'un notable, de qui va tenir uns quants fills.

Més endavant, ja com a Abdal·là ibn Abdal·là al-Tarġūman ('el torsimany') al-Mayūrḳī, va ser nomenat cap de duanes. I encara el 1394, mort Abū-l-'Abbās, el seu fill i successor Abū Fāris el va nomenar intendent de palau, càrrec que va conservar, junt amb els altres, fins a la mort.

Tota la seva obra literària que ens ha arribat, tant en català com en àrab, va ser escrita després de la conversió.

Fray Anselm Turmeda ('Abdallah al-Taryuman) y su polémica islamo-cristiana. Edición, traducción y estudio de la *Tuhfa*, Madrid, Hiperión, 1994 (edició revisada de la seva tesi publicada el 1971); *Autobiografía i atac als partidaris de la Creu*, Barcelona, Curial, 1978 (traducció catalana de la *Tuhfa*), i *Anselm Turmeda*, Palma, Ajuntament de Palma, 1983.

Durant aquest llarg període de més de trenta anys, que podem imaginar de tranquil·litat econòmica, felicitat domèstica i fertilitat creativa, va haver-hi diferents intents de fer-lo tornar a la fe cristiana. El 16 de novembre del 1402 Roger de Montcada, virrei de Mallorca, a petició del bisbe i els nobles de Mallorca, estén un salconduit a fra Anselm Turmeda, apòstata, amb garanties de seguretat. Deu anys més tard, el 1412, el papa Benet XIII li lliura un salconduit a petició de l'interessat, tot i que podem dubtar d'aquesta petició, com fa Riquer (p. 451). Al cap de dos anys, el 1414, Ferran I desitja respondre favorablement a una petició de fra Anselm. El 1423 Alfons el Magnànim escriu a Turmeda, un vell caid de setanta-cinc anys, tractant-lo d'«estimat germà» i li proporciona un salconduit perquè pugui anar a qualsevol dels seus estats sense cap impediment amb la seva família. És l'última notícia que en tenim. Tanmateix, la seva tomba, reverenciada com la d'un santó, encara es pot veure a la soc de Tunis.

El contrast entre la bona vida de Turmeda a Tunis i les peticions de salconduits han fet dubtar de la personalitat de l'autor als estudiosos. Era sincera la conversió a l'islam? Era sincera i després se'n va penedir? Era enyor de la terra? Més aviat fa l'efecte que Turmeda es feia estimar i que generava el dubte per no deixar de ser centre d'atenció. A l'època les conversions eren una publicitat impagable per a les institucions religioses i Turmeda havia fet una cosa, des del punt de vista del món catòlic —convençut de bona fe (recordem Llull) de la pròpia veritat i la necessitat de la conversió dels creients d'altres religions a la seva, sovint amb resultats tràgics—, del tot insòlita: convertir-se a la religió de l'altre absolut, que era l'islam. A partir d'aquí, i

de les obres que va escriure, sembla com si es divertís jugant a les dues bandes d'aquest mirall que impedia veure l'altre i es resistís a deixar-se oblidar pel seu món antic. Resten alguns dubtes: si molts cristians de Tunis eren catalans i, com es desprèn de la documentació i la *Disputa*, havien freqüentat Turmeda, és possible que ignoressin que era també autor d'una obra en àrab, escrita durant els seus darrers anys, cridada a esdevenir un clàssic?

D'altra banda, aquesta sèrie de salconduits ens poden fer pensar en el que fra Anselm demana a la *Disputa* per garantir-se la seguretat a la cort dels animals.

OBRA

La sort de les diferents obres de Turmeda o Abdal·là és d'allò més variada. Si d'una banda va escriure dos textos que esdevindrien *best-sellers*, l'un en català i l'altre en àrab, el *Llibre de bons amonestaments* i la *Tuhfa*, del seu llibre literàriament més important, la *Disputa de l'ase*, condemnat per la Inquisició a causa del seu contingut, no en quedaria ni un sol exemplar original i només s'ha conservat en traducció francesa del 1544.

Del 1398 és el *Llibre de bons amonestaments*, obra didàctica de 428 versos que havia d'esdevenir el text en català publicat més vegades fins al segle XX i que es va fer servir durant quatre segles per a l'ensenyament dels minyons, a més de contenir els famosos versos satírics sobre el poder dels diners. Del mateix any són, escrites a petició d'uns mercaders mallorquins, segons afirma a l'inici de l'obra, les *Cobles de la divisió del regne de Mallorca*, que

versen sobre la situació política a Mallorca en 123 estrofes de vuit heptasil·labs. A partir del 1404 van aparèixer diverses profecies seves en la línia de les *Cobles* sobre la situació política de la Corona d'Aragó. Del 1417 o el 1418 és la *Disputa de l'ase*, de què parlarem més avall. Finalment, del 1420 és la *Tuhfat al-'arīb fi radd 'alà ahl al-Şlib* o *Obsequi de l'home il·lustrat per atacar els partidaris de la creu*, una autobiografia, no sabem fins a quin punt fictícia, de la seva conversió a l'islam, seguida d'una història pietosa dels dos reis que el van protegir i d'una síntesi argumental contra el cristianisme, de la qual es conserven nombrosos manuscrits i quatre edicions en àrab i tres en turc. Se li atribueix, a més a més, sense ser segura, la redacció del divertit *Llibre de tres*.

LA DISPUTA

La *Disputa de l'ase* és una insòlita, única obra transgenèrica que integra, a manera de *patchwork* i a fi de fer esmunyedís el seu missatge, diferents gèneres característicament medievals, amb l'alegre descaradura de qui es riu del mort i de qui el vetlla, tot això amb una aparent serietat moralista que més aviat denota una ironia còmica. Inclou, a més d'elements al·legòrics i cavallerescs, l'apòleg, la disputa, el relat satírico-còmic i la profecia. Com ja sabem, l'obra es va redactar cap al 1417 a Tunis i va aparèixer impresa per primer cop el 1509 a Barcelona amb el títol de *Disputa de l'ase contra frare Anselm Turmeda sobre la natura e noblesa dels animals*. Ignorem com va circular el llibre entre aquestes dues dates i com va passar de la capital musulmana a

DISPUTA DE L'ASE

DISPUTA DE L'ASE CONTRA FRA ANSELM TURMEDA
SOBRE LA NATURALESA I LA NOBLESA DELS ANIMALS,
FETA I ORDENADA PEL DIT FRA ANSELM A LA CIUTAT DE
TUNIS, L'ANY 1417.

EN AQUESTA DISPUTA FRA ANSELM DEMOSTRA, AMB
PROVES I ARGUMENTS DIVERSOS I PERSPICAÇOS, QUE ELS
FILLS DEL NOSTRE PARE ÀDAM SÓN MÉS NOBLES I DIGNES
QUE TOTS ELS ALTRES ANIMALS DEL MÓN. TRADUÏDA DEL
VULGAR ESPANYOL A LA LLENGUA FRANCESA.

G.L.¹ a tots els seus fidels amics, salut i pau per nostre senyor Jesucrist

Fidelíssims amics, fa temps, abans que jo traduís aquesta obra i que vosaltres l'haguéssiu vista i examinada en detall, en fer-vos saber alguns dels arguments que conté, us va agradar tant que em vau demanar que m'apliqués a traduir-la a la nostra llengua francesa, perquè us semblava tan digna de sortir a llum o més que algunes de les obres que avui difonen molts somiadors sofistes. Com bé sabeu, no em dedico a aquestes coses ni tampoc he dit mai que m'hi dediqués, perquè sóc rude d'esperit i poc dotat per a la traducció, i tampoc no és la meva vocació. Tot i així, confiant en la vostra bona disposició habitual i perquè m'havíeu fet saber anteriorment que, per la nostra amistat mútua, em renyaríeu amb delicadesa, amb correcció social i fraternal, per aquesta llengua rural que faig servir normalment, tant oralment com per escrit, i que la considerariu cosa pròpia meva, perquè hi estic avesat des de la infantesa, des que vaig néixer; tot i així, doncs, he volgut sotmetre'm a la vostra petició, perquè prefereixo incórrer i caure en el judici temerari d'alguns calumniadors abans que ajornar de complaure-us. Ara bé, que calumniïn tant com vulguin, perquè, un cop llegit el llibre més a fons, ara que conec les

1. Guillaume Lasne, 'Guillem Lase'.

divines i subtils respostes de l'ase que hi apareix —malgrat que sigui un animal irracional, jo en sóc en certa manera parent i aliat, per l'afinitat del meu nom, manllevat del seu—, m'he armat de coratge perquè crec, ara que ha arribat el moment que a Déu li plau il·luminar, ensenyar i fer parlar els ases i les bèsties que durant molt de temps havien estat muts i sense parlar, que no em quedaré enrere i que almenys rebré, si així li plau, alguna espurna de la seva gràcia.

Rebeu, doncs, estimadíssims amics, les primícies d'aquest meu treball traduït, i excuseu les faltes que contingui, tal com el bon i virtuós pedagog excusa sàviament els joves deixebles no avesats ni exercitats encara a estudiar i a aprendre les lliçons. D'altra banda, com bé sabeu, per manca de temps, atès que he hagut de córrer pel viatge que ja coneixeu —i del qual no sé quan tornaré—, malgrat que no volia, per l'amor que us tinc, deixar imperfecta aquesta obra que tant desitjàveu, no he tingut el moment ni l'ocasió d'adornar ni de corregir l'estil i la llengua com m'hauria agradat; i, atès que el tema bé ho requereix, us confio a vosaltres aquesta tasca. A més, l'original del llibre és molt antic, com podreu veure, tant pel que fa a la manera de parlar, a les sentències, com en circumlocucions, que he seguit en alguns llocs per mantenir-me com més a prop millor de la intenció del primer autor; no he volgut, però, cenyir-me massa al significat i a la proximitat d'algunes paraules, que serien supèrflues i no sonarien bé en la nostra llengua natural. També cal tenir en compte que el llibre és escrit en llengua catalana, que és molt forastera, estranya i allunyada de la llengua castellana, que conec una mica.

[LA REUNIÓ DELS ANIMALS]

Fra Anselm parla

Veient el món al mal donat
i tothom vivint en pecat,
us explicaré l'aventura
que em passà un dia a la verdura.
Sabreu per la meva disputa
que l'home és menys que bèstia bruta,
si no fos que l'ésser diví
a la nostra falla és enclí.
Invocant doncs nostre Senyor,
començaré la narració:
fa dies, per no restar ocios,
tot i fer un temps ben enutjós,
quan Febus, a casa el Lleó,
d'homes n'escaldava un milió,
el bon temps d'estiu un matí
de casa em va incitar a sortir,
quan Diana mostrava encara
la seva pura i bella cara.
Buscant a cavall fresc ombrí,
em vaig trobar vora un jardí
on hi havia un infinit nombre
de flors i fruites per fer-me ombra.
Una clara font hi rajava
que molt dolça al prat murmurava,

pel qual el rossinyol gentil
feia un cant plaent i subtil.
Creia, en contemplar aquell país,
que era a la terra el paradís
o almenys el jardí sumptuós
de les Hespèrides fruitós.
Per veure un lloc tan excel·lent
em vaig voler aturar amatent.
Vaig seure a l'ombra sobre flors
per jutjar un tan magnífic clos,
però llucant lloc tan diví
de seguida em poso a dormir,
i dormint vaig veure talment
una visió perfectament
arribant a aquells bells verals
d'arreu els animals bestials.
Hi triomfaven elefants,
tigres i lleons molt puixants,
panteres, lleopards clapats,
cavalls, ases, camells gepats,
óssos, dragons, cérvols, senglars,
daines i isards a centenars,
vaques, bous, ovelles, moltons,
llops, guineus, fures, eriçons,
gossos, gats, rates i esquirols
i més que dir no puc tan sols,
que d'arreu havia vingut
doncs tot quadrúpede nascut.
Després veig gran nombre d'ocells
molestant-se uns i altres entre ells,
àguiles, voltors i grifons,

merles, esparvers i falcons,
gallines, tudons i faisans,
cucuts, cornelles, corbs, milans,
grues, agrons, cignes, paons,
perdius, becaedes i capons,
coloms, garses i passerells,
grives, aloses i estornells,
tórtores, papagais, mussols,
galls, orenetes, verderols
i tan gran nombre d'ocellam
que ni un faltava a fer el seu clam.
Vespes, mosques, tàvecs, cigales,
formigues i aranyes sense ales,
verms, cargols i abelles cridaires,
xinxes, polls i cabres saltaires.
Tots els animals s'hi comptaven
tret dels peixos que al mar nedaven.

Fi

Pròleg en què s'explica la causa de la reunió de tants animals

La causa i el motiu de la reunió de tants animals era que el seu rei havia mort. Havia estat un noble lleó, molt savi, de gran justícia, molt valent i coratjós. I per aquestes bondats i virtuts que tenia, els animals, tots en general i cadascun d'ells en particular, havien estat tan contents del seu regnat i li volien tant de bé, i també li tenien tant d'amor, que haurien preferit que se'ls hagués mort un fill en lloc del rei. I encara tenien un disgust més gran i més melancolia perquè el rei havia mort sense hereu carnal i no havia deixat ni fill ni filla. I per la gran i profunda amistat que havien tingut amb el rei, s'havien reunit tots plegats per elegir rei algun dels seus parents, tal com havien acordat.

Fi del pròleg

Aquí comença a parlar un dels consellers del rei, que era un bell i gran cavall

Llavors es va aixecar un gentil cavall que es deia Cavall Bai. Era un dels consellers i era molt savi, experimentat i parlava molt bé. I, solemnement i amb una eloqüència meravellosa, va dir, complanyent-se pel seu senyor, les paraules següents:

El plany que fa el cavall pel seu senyor

—Oh, mort cruel! Oh, amarga fortuna! Hem perdut la felicitat, ens ha estat arrabassat aquell qui ens era guia i que era com un pare per a nosaltres, pobres desolats! Mai mort de germà o de germana no ens serà tan dolorosa com la del nostre bon rei, que tan bé ens governava. Plagués a Déu que jo avui morís pel meu senyor i que ell fos viu davant nostre. Pel seu amor, el meu cor abandona el cos. Crec que moriré de gran melancolia. Des d'ara la mort em plau i serà per a mi la fi de tots els mals, no n'hi ha dubte. Prego a Déu, que tots els béns disposa, que el vulgui menar a l'alta jerarquia i que el perdoni si va cometre cap follia. Qui li vulgui bé, que canti amén amb veu clara.

Després d'aquestes paraules, els animals, cridant a una sola veu, van dir:

—Amén. Déu el perdoni amb la seva gràcia, misericòrdia i pietat.

El cavall parla als altres animals

Llavors el cavall, anomenat Cavall Bai de les Curtes Orelles, va parlar i va dir les paraules següents:

—Excel·lentíssims i nobles senyors, sabeu millor que jo que Déu totpoderós va ordenar que tot cos amb la seva ànima, un cop acomplert el termini establert per Ell, ha de morir. La mort no és res més que la separació que fa l'ànima del cos quan se'n va al lloc d'on prové. I el cos, després d'aquesta separació, es transforma i torna a la matèria de la qual va ser compost. Això és així, tal com diu el gran filòsof Aristòtil: totes les coses es transformen i tornen a les coses de què van ser compostes. I aquest manament diví s'ha acomplert en nostre senyor el rei, que Déu perdoni. I a nosaltres, amb la seva misericòrdia, que Déu ens doni prou seny i discreció perquè, mitjançant la seva gràcia, puguem escollir un nou rei que ens protegeixi i ens defensi. Així doncs, venerabilíssims senyors, que cadascú de vosaltres declari i digui ara mateix la seva intenció, donant suport a un dels excel·lents i poderosos senyors parents i aliats de Sa Majestat, qui us sembli que més ho mereix.

I, un cop dit això, va tornar a seure.

Tots els animals parlen de comú acord

Havent escoltat les paraules del conseller, després de parlar-ne una estona, tots els animals es van posar d'acord i confiaren la seva decisió, perquè fos ell qui fes l'elecció, a un dels principals consellers del rei traspasat, anomenat Cavall Blanc de la Sella Daurada, que era molt savi i assenyat, i tots els animals l'estimaven molt. Van estar d'acord

que qui escollís com a rei i senyor el Cavall Blanc seria el seu rei i senyor natural, i que, en cas que algú s'hi oposés, tot seguit i sense misericòrdia li tallarien el cap. Llavors, havent-ho aprovat tots de comú acord, el Cavall Blanc de la Sella Daurada es va aixecar i va dir les paraules següents.

Sobre l'elecció del rei dels animals

—Molt honorables i discrets senyors, tot i que el meu petit i feble enteniment no és apropiat per executar un acte tan elevat i tan important com és escollir un rei que ens protegeixi i ens defensi, malgrat tot, com que a vosaltres, grans nobles i savis, us plau que jo determini i finalment accomplixi aquest acte tan important, ara mateix doncs, en nom de Déu totpoderós, elegeixo, ordeno i confirmo com a Sa Majestat el rei nostre sobirà el Lleó Roig de la Llarga Cua, fill del cosí germà del nostre senyor rei difunt. I aquest tinc per veritable senyor i defensor nostre durant tota la seva vida.

Dites aquestes paraules, vet aquí que els animals, cridant molt fort tots alhora, van dir i van acordar que aquella elecció els plaïa i que estaven contentíssims, perquè per dignitat i justícia ho mereixia.

De la festa que van fer els animals pel seu nou rei

Després d'això, els animals, molt contents i divertits, van començar els uns a ballar i cantar, els altres a saltar, els altres a jugar a llançament de pedra o de barra, cadascú segons la seva complexió i la seva naturalesa. I totes aquestes coses les feien davant del nou rei. Llavors, per culpa d'aquells cants